

ชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี

Village Names in Ubon Ratchathani Province

กรรณิการ์ สุพิชญ์¹

Kannika Supich

ภาสพงศ์ ผิวพอใช้²

Passapong Pewporchai

Received: August 17, 2020

Revised: May 28, 2021

Accepted: June 10, 2021

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี และภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมจากชื่อหมู่บ้าน โดยศึกษาจากชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีที่มีการบันทึกอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรของทางราชการระหว่างปี พ.ศ. 2542 - ปัจจุบัน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า แนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี มี 9 ลักษณะ ได้แก่ 1) การตั้งชื่อหมู่บ้านตามภูมิประเทศ ซึ่งพบเป็นจำนวนมากที่สุด 2) การตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อพืชหรือสัตว์ พบเป็นจำนวนรองลงมา 3) การตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อบุคคลสำคัญ 4) การตั้งชื่อหมู่บ้านเกี่ยวข้องกับศาสนาและตำนาน 5) การตั้งชื่อหมู่บ้านเกี่ยวข้องกับวัสดุหรือสถานที่หรือสิ่งก่อสร้าง 6) การตั้งชื่อหมู่บ้านตามการรวมกลุ่มเป็นชุมชน 7) การตั้งชื่อหมู่บ้านตามทิศทางหรือตำแหน่งของหมู่บ้าน 8) การตั้งชื่อหมู่บ้าน

¹อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาไทยและการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาไทยและการสื่อสาร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ที่มีลักษณะเฉพาะด้านพรรณนา และ 9) การตั้งชื่อหมู่บ้านตามมงคลนาม นอกจากนี้การศึกษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานียังพบการสะท้อนวัฒนธรรมอยู่ 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) วัฒนธรรมการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน ซึ่งมักจะเลือกตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ บริเวณที่สูง รวมถึงบริเวณที่มีต้นไม้ 2) วัฒนธรรมการประกอบอาชีพทั้งอาชีพประมงน้ำจืดและอาชีพเกษตรกรรม 3) วัฒนธรรมเครือญาติ และ 4) วัฒนธรรมความเชื่อและศาสนา

คำสำคัญ: ชื่อหมู่บ้าน จังหวัดอุบลราชธานี

Abstract

This study aims to explore village naming in Ubon Ratchathani province and to explore cultural reflection through village names. The officially recorded village names from 1999 to the present had been collected and studied. Research results show that there are 9 ways of village naming as follows; 1) Naming villages based on geographical areas, which was the most frequently found, 2) Naming villages based on plants or animals, which was the second most frequently found 3) Naming villages based on important figures, 4) Naming villages based on the religion and legends, 5) Naming villages with the name related to constructions materials, locations or buildings, 6) Naming villages based on community culture forming methods, 7) Naming villages based on directions or location of the village, 8) Naming villages based on their specific descriptive characteristics, and 9) Naming villages based on sacred names. Additionally, the following four aspects of cultural reflections through names were found; 1) A culture of selecting villages' locations to be near water, on highland, and near forest areas, 2) A culture of earning a living from inland fisheries and farming, 3) Kinship related culture, and 4) Belief and religion related culture.

Keywords: Village Names, Ubon Ratchathani

บทนำ

การศึกษาเรื่องชื่อสถานที่เป็นหัวข้อหนึ่งในภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์ (Ethnolinguistics) ซึ่งเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับวัฒนธรรม และชี้ให้เห็นว่า ภาษาสะท้อนให้เห็นความรู้สึกรู้สึกนึกคิด โลกทัศน์ ทักษะคิด ฯลฯ อย่างไรบ้าง และทำให้เราเรียน รู้สิ่งที่น่าสนใจทางวัฒนธรรมได้หลายด้าน ดังที่ธอร์นตัน (Thorton, 1997) กล่าวไว้ดังนี้

“ชื่อสถานที่เป็นหัวข้อที่น่าสนใจในการศึกษา วัฒนธรรม เนื่องจากเกี่ยวข้องกับลักษณะการวิเคราะห์พื้นฐานทางวัฒนธรรม 3 ลักษณะคือ ภาษา ความคิด และสิ่งแวดล้อม ชื่อสถานที่นอกจากจะเป็นชื่อที่มนุษย์กำหนดขึ้นและเป็นคำที่มีความหมายชัดเจนในแต่ละภาษาแล้ว ยังบ่งบอกถึงลักษณะทางกายภาพหรือทางภูมิศาสตร์ รวมทั้งแสดงให้เห็นว่า มนุษย์สามารถรับรู้ สร้างมโนทัศน์และจัดประเภทสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเขาได้เพียงอย่างไร ดังนั้นชื่อสถานที่จึงไม่เพียงแต่ทำให้เราทราบข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมหรือลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เท่านั้น ยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมของมนุษย์อีกด้วย”

การตั้งชื่อหมู่บ้านนอกจากจะเป็นการกำหนดให้พื้นที่หรือสถานที่นั้น ๆ มีความแตกต่างกันแล้ว ชื่อหมู่บ้านเองยังสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมด้วย ดังที่ไพฑูริย์ ปิยะปกรณ (2532) กล่าวว่า

“ชื่อหมู่บ้านจัดเป็นชื่อเรียกสถานที่ต่าง ๆ เป็นการกำหนดให้เห็นถึงความแตกต่างเบื้องต้นทางพื้นที่อย่างหนึ่งของมนุษย์เพื่อให้สามารถเรียกได้จำเพาะเจาะจงและบ่งบอกได้ว่าเป็นสถานที่ใด การตั้งชื่อเรียกสถานที่ในแต่ละท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ จะกำหนดขึ้นตามความรู้สึกนึกคิดของตน โดยมีความหมายหรือประวัติความเป็นมาของชื่อนั้น ๆ หรืออาจมีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”

นอกจากนี้งานวิจัยของปราณี กุลละวณิชย์ (2535) ได้แสดงให้เห็นความน่าสนใจของชื่อสถานที่ไว้ว่า

“ชื่อสถานที่ อาทิ ชื่อหมู่บ้าน ชื่อแม่น้ำ ชื่อภูเขา นอกจากจะใช้เป็นเครื่องหมายบ่งบอกหรือกำหนดแหล่งที่อยู่เพื่ออ้างอิงรับรู้ร่วมกันแล้ว ยังให้ข้อมูลอื่น ๆ ที่น่าสนใจหลายอย่าง อาทิ บอกลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่นั้น ๆ เช่น บ้านโนนสูงในจังหวัดนครราชสีมา บอกภูมิประเทศที่ตั้งของหมู่บ้านว่าอยู่บนเนิน หรืออาจบอกเรื่องราวเกี่ยวกับผู้ที่อยู่อาศัยในแง่ของอาชีพ เช่น บ้านตีทอง บ้านหม้อ เป็นต้น”

ดังนั้นลักษณะทางภาษาของชื่อหมู่บ้านและลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่สะท้อนมาจากชื่อหมู่บ้านนับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษามาก เพราะจะทำให้เห็นภาพสะท้อนของสังคมและวัฒนธรรมที่แสดงผ่านภาษา ทำให้ได้เรียนรู้และเข้าใจในท้องถิ่นและภูมิภาคนั้นได้ดียิ่งขึ้น

เนื่องจากอุบลราชธานีเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์หลายเชื้อชาติ จึงทำให้อุดมด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม ดังนั้นการศึกษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีนั้นจะทำให้เห็นภาพสะท้อนลักษณะทางวัฒนธรรม

ประเพณี ภาษา ความเชื่อ และวิถีชีวิตของกลุ่มชนเพื่อทำให้เข้าใจประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากการศึกษาชื่อหมู่บ้านจะทำให้ทราบถึงแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในอดีตแล้ว ยังทำให้เห็นภาพสะท้อนทางวัฒนธรรม ประเพณี ภาษา ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งจะมีประโยชน์ทำให้เข้าใจประวัติความเป็นมาและวัฒนธรรมของจังหวัดอุบลราชธานีมากขึ้น

โดยงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีใน 2 ประเด็นคือ ศึกษาแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีระหว่างปี พ.ศ. 2542 - ปัจจุบัน และศึกษาภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมจากชื่อหมู่บ้าน

ในการศึกษา ผู้วิจัยได้รวบรวมชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีจากการบันทึกอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรของทางราชการระหว่างปี พ.ศ. 2542 - ปัจจุบัน จากหนังสือประมวลข้อมูลเกี่ยวกับชื่อและเขตการปกครองไทยและหนังสือทำเนียบท้องที่ซึ่งรวบรวมโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ เพื่อศึกษาหมวดหมู่การตั้งชื่อหมู่บ้านว่ามีความถี่ในการปรากฏอย่างไร และสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมในท้องถิ่นอย่างไรบ้าง นอกจากนั้นผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองต่าง ๆ เช่น ปลัดอำเภอของอำเภอต่าง ๆ รวมทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน รวมไปถึงการสืบค้นข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต ในเรื่องที่มาของชื่อหมู่บ้าน ทั้งนี้ เพื่อนำไปอธิบายถึงสาเหตุต่าง ๆ ของการตั้งชื่อหมู่บ้านและให้ความกระจ่างชัดเรื่องการออกเสียงชื่อหมู่บ้านของคนอุบลราชธานีด้วย เหตุผลที่เลือกสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของอำเภอต่าง ๆ เนื่องจากเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบในเรื่องของหมู่บ้านโดยตรง บางหมู่บ้านอาจมีหลายชื่อเรียกขานกัน แต่ข้อสรุปของชื่อหมู่บ้านว่าจะใช้ชื่อใด ส่วนใหญ่มาจากทางการเป็นผู้ขนานให้ นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในลักษณะการปกครองส่วนท้องถิ่นได้ดีอีกด้วย

แนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี

การวิเคราะห์ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาแนวการตั้งชื่อจากคำหลักของชื่อหมู่บ้าน เพราะจากการศึกษาข้อมูลในเบื้องต้นพบว่าชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีจะประกอบด้วยส่วนประกอบ 2 ส่วนที่สำคัญคือ ส่วนหลัก และ ส่วนขยาย ดังนั้นการจะพิจารณาคำเพื่อจะนำมาจัดเป็นแนวการตั้งชื่อนั้น ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาจากคำหลักของชื่อหมู่บ้าน ซึ่งอาจจะปรากฏอยู่เป็นคำแรกของชื่อ หรือคำหลังของชื่อหมู่บ้านก็ได้ เช่น บ้านนาคู่ คำว่า “นา” เป็นคำหลัก บ้านใหม่บูรพา คำว่า “บูรพา” เป็นคำหลัก เป็นต้น ซึ่งจากข้อมูลชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีจากการบันทึกอย่างเป็นทางการอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรของทางราชการระหว่างปี พ.ศ. 2542 – ปัจจุบัน ผลการศึกษาเป็นดังนี้

แนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี มี 9 ลักษณะ ดังนี้

1. ตั้งชื่อตามภูมิประเทศ

การตั้งชื่อหมู่บ้านตามภูมิประเทศนี้ พบเป็นจำนวนมากที่สุด ซึ่งคำว่า “ภูมิประเทศ” นี้หมายถึงคำที่แสดงลักษณะทางกายภาพของที่ตั้งหมู่บ้านนั้น ๆ เช่น เป็นพื้นที่ป่า เป็นที่ลุ่ม เป็นแหล่งน้ำ ลักษณะดิน และหิน เป็นต้น สามารถแบ่งการตั้งชื่อตามภูมิประเทศได้เป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1.1 แหล่งน้ำหรือบริเวณดินแดนที่ล้อมรอบด้วยน้ำหรือติดแม่น้ำ มี 33 ประเภท ได้แก่ หนอง ปาก สร้าง ห้วย กุด บ่อ น้ำ วารี ชำ ชับ วัง บุ่ง คลอง สระ เวน ตุงลุง เซ ฮ่อง คำ คู แก้ง ร่อง ตาด ห่อง ผัง ธาร โสภ หาด แก่ง เลิง ฟาก เกาะ และ ท่า

1.2 ที่ราบสูงล้อมรอบบริเวณของส่วนที่เป็นพื้นดิน และมีรูปร่างลักษณะเฉพาะมี 11 ประเภท ได้แก่ โนน ดอน โพน ผา สัน ภู โคน ถ้ำ เนิน คีรี และ กอง

1.3 พื้นที่ที่มีพืชผักหรือต้นไม้หรือพื้นที่ทำกิน มี 12 ประเภท ได้แก่ หุ่น นา ดง วนา ไร่ ป่า สง เหล่า สวน พนม เหล่า และ พง ไพร

1.4 ลักษณะพื้นดินและหิน มี 6 ประเภท ได้แก่ ดิน เอือด (เกลือ) หิน ทราย ศิลา และพะลาน

2. ตั้งชื่อตามพืช สัตว์ หรือส่วนต่าง ๆ ของพืชและสัตว์

การตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อพืชหรือสัตว์ พบเป็นจำนวนรองลงมา จากการตั้งชื่อหมู่บ้านตามภูมิภาค แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นทางภูมิศาสตร์หรือพืชพรรณ สัตว์ล้วนแต่มีอิทธิพลต่อการตั้งชื่อหมู่บ้านทั้งสิ้น จากการศึกษาแบ่งการตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อพืชได้ 64 ประเภท และตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อสัตว์ได้ 15 ประเภท ดังนี้

2.1 ชื่อพืช มี 64 ประเภท ได้แก่ ค้อ จาน เขือก ปทุม ขาม ก้าน แคน มะเขือ ตำแย ยาง บาก แคน หมากมี เค็ง ข่า บก ปอ จี๊ว สำโรง ม่วง หนามแห่ง ชาด หุ่น หัวหว่ กุ่ม ขามป้อม รั้ง ส้มป่อย มะพริก แสง ทัน กอก ไม้ ผักแว่น ตู ไทร เตย เจียด โพธิ์ แคม เม็ก บัว หมาก ตูม เปื่อย จิก เอ็น แดง เตื่อยไก่อ ผักกะยำ ผือ เต้ ไม้ ตาล หวาน แก บอน กระจุน ชี่เหล็ก สารภี หวาย ไฮ น้ำเกลี้ยง (น้ำเกี้ยว) และ ผำ

2.2 ชื่อสัตว์ มี 15 ประเภท ได้แก่ อ้น ปลาตุ๊ก กวาง ปลา แร้ง ชะนี เข้ สวาย ยุง มด ผึ้ง นก อึ่ง เสือ และ ฟาน

3. ตั้งชื่อตามบุคคลสำคัญ

การตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อบุคคลสำคัญ เป็นวิธีการตั้งชื่อเพื่อให้เกียรติแก่ผู้ก่อตั้งหมู่บ้านหรือผู้ที่ทำประโยชน์เพื่อหมู่บ้าน หรือผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพเลื่อมใสศรัทธา จากการศึกษาพบ 4 หมู่บ้าน ได้แก่

บ้านกุดลาด ตั้งชื่อตามกำนันที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นตำแหน่งขุนกุดลาดรักษา

บ้านลาดควาย ตั้งชื่อตามคนที่มาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้เป็นคนแรก มีชื่อว่า ขุนลาด

บ้านศรีสุข ตั้งชื่อตามผู้ใหญ่บ้านชื่อผู้ใหญ่ศรี และชาวบ้านก็รวมกัน อยู่อย่างมีความสุข จึงเรียกกันว่า บ้านศรีสุข

บ้านเชียงแก้ว ตั้งชื่อตามบุคคลที่มาอยู่ก่อนคือ นายแก้ว ซึ่ง เคยบวชเป็นสามเณรสึกออกมาจึงมีคำนำหน้าว่า “เชียง” แล้วจึงนำชื่อมา ตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน เป็นบ้านเชียงแก้วจนถึงปัจจุบัน

4. ตั้งชื่อเกี่ยวข้องกับศาสนา และตั้งชื่อตามตำนาน

จากการศึกษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีพบว่าหมู่บ้าน ที่มีการตั้งชื่อเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา 5 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านกิ่งพุทธกาล บ้านเหล่านินทร์แปลง บ้านเบ็ญจ (เบญจศีล) บ้านพุทธนิคม และบ้านธรรมละ นอกจากนี้ยังพบการตั้งชื่อหมู่บ้านที่เกิดจากตำนานหรือเรื่องเล่าที่ถ่ายทอด สืบต่อกันมา จากการศึกษาค้นพบ 1 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านชีวาน

5. ตั้งชื่อตามวัสดุที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือสิ่งก่อสร้าง

จากการศึกษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีพบว่าหมู่บ้าน ที่มีการตั้งชื่อเกี่ยวข้องกับวัสดุหรือสถานที่หรือสิ่งก่อสร้างอยู่ 16 ประเภท ได้แก่ ตาแหลว อูมมุง กระเบื้อง ทัพโฮ กรุง สะพาน เสาธง สถานี ชั่ว โดม อ่าง สนามม้า ด่าน สิม ธาตุ และตลาด

6. ตั้งชื่อตามการรวมกลุ่มเป็นชุมชน

คำว่า “ชุมชน” หมายถึงคำที่แสดงการรวมตัวกันของกลุ่มบุคคล เพื่อจุดประสงค์ใดจุดประสงค์หนึ่ง หรือเป็นการแสดงว่ามีการอาศัยอยู่ร่วมกัน ของกลุ่มคนในบริเวณพื้นที่เดียวกัน จากการศึกษาค้นพบการตั้งชื่อหมู่บ้าน ตามการรวมกลุ่มเป็นชุมชนได้ 8 ประเภท ได้แก่ ศูนย์ คุ้ม ค่าย นิคม ชุมชน เมือง เวียง และ บ้าน

7. ตั้งชื่อตามทิศทาง หรือตำแหน่งของหมู่บ้าน

จากการศึกษาพบว่ามีการนำคำที่เกี่ยวกับทิศทาง ขนาด และตำแหน่งของหมู่บ้านมาเป็นส่วนหนึ่งของชื่อหมู่บ้าน พบ 9 ประเภท ได้แก่ หัว กลาง บุรพา อุดร ทักษิณ อีสาน แสงทอง รุ่งแสงจันทร์ และ รุ่งตะวัน

8. ตั้งชื่อที่มีลักษณะเฉพาะด้านพรรณนา

มีชื่อหมู่บ้านอยู่จำนวนหนึ่งที่มีการตั้งชื่อโดยนำคำบุพบท หรือคำวิเศษณ์ เป็นคำหลักในการตั้งชื่อ พบ 6 ประเภท ได้แก่ เก่าใหม่ ใหญ่น้อย แดง และ สว่าง

9. ตั้งชื่อตามมงคลนาม

การตั้งชื่อหมู่บ้านให้เป็นมงคลถือเป็นความเชื่อหนึ่งของคนในหมู่บ้านที่เชื่อว่าชื่อหมู่บ้านที่เป็นมงคลจะทำให้คนในหมู่บ้านอยู่กันอย่างมีความสุข เจริญรุ่งเรือง จากการศึกษาพบ 71 ชื่อ ได้แก่ ประชาสรรค์ ประชาสมบุรณ์ ศรีอรุณ ศรีเมืองใหม่ ศรีสวัสดิ์ ศรีสมบุรณ์ ศรีทอง ศรีอุดร ศรีบัว ศรีสุข ศรีอุดม ศรีนวลพัฒนา สำราญ แสนสำราญ แสนอุดม แสนสุข ชัยมงคล ชัยอุดม ราษฎร์สำราญ ราษฎร์สามัคคี ราษฎร์พัฒนา ราษฎร์เจริญ เจริญชัย เจริญฤทธิ์ เจริญสุข เจริญพัฒนา ทรัพย์เจริญ ไทยเจริญ ชาติเจริญ จงเจริญ กรุงเจริญ เกษม แดนเกษม เทพเกษม คำประเสริฐ ประเสริฐแสนสุข เกษตรสมบุรณ์ เกษตรภูทอง เกษตรอุดม เกษตรพัฒนา ทรัพย์เกษตร สันติสุข สุขสำราญ สุขวัฒนา สุขสมบุรณ์ พัฒนา อารีย์พัฒนา รุ่งพัฒนา อุดมพัฒนา นิमितใหม่พัฒนา อุดมชาติ แข็งขยัน ไชยชนะ รวมไทย ร่วมใจ เศรษฐี ไผบุลย์ ผาสุก มงคล เจริญทอง พานทอง สามัคคี สมบุรณ์สามัคคี อำนวยผล สุวรรณวารี โชคชัย โชคเมือง สมสะอาด เรืองอุดม ทุ่งแสงตะวัน และพรสวรรค์

จากแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีทั้ง 9 ประเภทนี้ ทำให้เห็นแนวทางหรือความนิยมในการตั้งชื่อหมู่บ้านว่านิยมตั้งชื่อหมู่บ้านตามภูมิประเทศมากที่สุด รองลงมาเป็นตั้งชื่อเกี่ยวกับสัตว์และพืช ซึ่งทั้ง 2 ประเภทเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและธรรมชาติรอบตัวของถิ่นฐานที่เกิดการตั้งเป็นหมู่บ้านนั้น ๆ

ผลการศึกษาแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี โดยการวิเคราะห์การตั้งชื่อหมู่บ้าน เพื่อให้ทราบถึง หลักการ หรือแนวทางในการตั้งชื่อหมู่บ้าน สรุปได้ว่า มีแนวทางการตั้งชื่อหมู่บ้าน 9 ลักษณะ พบการตั้งชื่อหมู่บ้านตามภูมิประเทศเป็นจำนวนมากที่สุด ซึ่งคำว่า “ภูมิประเทศ” นี้หมายถึงคำที่แสดงลักษณะทางกายภาพของที่ตั้งหมู่บ้านนั้น ๆ เช่น เป็นพื้นที่ป่า เป็นที่ลุ่ม เป็นแหล่งน้ำ ลักษณะดินและหิน เป็นต้น รองลงมาคือการตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อพืชหรือสัตว์ จากลักษณะการตั้งชื่อทั้ง 2 ลักษณะแสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นทางภูมิศาสตร์ พืชพรรณ หรือสัตว์ล้วนแต่มีอิทธิพลต่อการตั้งชื่อหมู่บ้านทั้งสิ้น ทั้งนี้ เนื่องมาจากการเลือกทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านจำเป็นต้องคำนึงถึง ความปลอดภัย ในการอยู่อาศัย แหล่งอาหาร แหล่งประกอบอาชีพ เป็นปัจจัยสำคัญ โดยเขตที่ราบมีความเหมาะสมที่จะตั้งถิ่นฐานมากกว่าเขตที่สูง หรือภูเขา เนื่องจากลักษณะพื้นที่กว้างราบเรียบ ทำให้สามารถเพาะปลูกได้สะดวก และเขตที่ราบมักจะมีดินอุดมสมบูรณ์ สามารถปลูกพืชได้หลายชนิดมากกว่า นอกจากนี้แหล่งน้ำก็มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในสมัยโบราณ การตั้งถิ่นฐานทุกแห่งเป็นการหาพื้นที่ที่จะทำการเกษตรด้วยน้ำที่ใช้ในการทำเกษตรกรรม ไม่จำเป็นต้องมาจากฝนหรือแหล่งน้ำลำธาร แต่เพียงอย่างเดียว ในบางแห่งที่ขาดฝนอาจหาแหล่งน้ำอื่น ๆ มาใช้เพื่อการเกษตร เช่น น้ำบาดาล เป็นต้น

ผู้วิจัยพบว่าแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านตามสภาพภูมิประเทศ พืช และสัตว์นี้ยังเป็นแนวทางการตั้งชื่อที่พบในงานวิจัยอื่นด้วย ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยของวิบัณฑิตา ช่วยชูวงษ์ (2532) ที่ศึกษาวัฒนธรรมภาษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดมหาสารคาม ทำให้เห็นแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านอีสานในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีการตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ และการตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อพืชและสัตว์ด้วย งานวิจัยของปราณี กุลละวณิชย์ (2535) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ชื่อหมู่บ้านในมณฑลทลกวางสีและในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชื่อหมู่บ้านจ้วงในมณฑลทลกวางสี และชื่อหมู่บ้านใน 4 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ได้แก่ จังหวัดเลย หนองคาย นครพนม และอุดรธานี พบว่า ชื่อหมู่บ้านของทั้ง 2 ถิ่น มีวิธีการตั้งชื่อเหมือนกันคือใช้ลักษณะภูมิประเทศเป็นหลักในการเรียกชื่อหมู่บ้าน ซึ่งแสดงถึงความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม งานวิจัยของน้องนุช มณีอินทร์ (2543) ที่ศึกษารูปแบบโครงสร้างของชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่และการปรับเปลี่ยนด้านภาษาในลักษณะต่าง ๆ และปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนชื่อหมู่บ้าน

ผลการศึกษาพบว่ามีชื่อหมู่บ้านที่สะท้อนลักษณะภูมิประเทศแบบแหล่งน้ำปรากฏมากที่สุดเนื่องจากวิถีชีวิตของคนเชียงใหม่ผูกพันกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมตัว ทั้งที่เป็นแหล่งน้ำ พื้นที่สูง พื้นที่ป่า พื้นที่เกษตรกรรม ฯลฯ จึงนำคำเรียกลักษณะภูมิประเทศแบบต่าง ๆ มาใช้ในการตั้งชื่อหมู่บ้าน และงานวิจัยของปภัตรา คำวชิรพิทักษ์ (2553) ที่ศึกษาการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดชัยภูมิ พบว่า การจำแนกชื่อหมู่บ้านในจังหวัดชัยภูมิตามกลุ่มความหมายปรากฏประเภทที่ส่วนประกอบหลักของชื่อหมู่บ้านมีลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์มากที่สุด

ภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมจากชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี

ใน ส่วนนี้ ผู้วิจัยจะนำเสนอลักษณะทางวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีโดยพิจารณาจากความหมายของชื่อหมู่บ้าน เนื่องจากชื่อหมู่บ้านถือว่าเป็นหลักฐานสำคัญประการหนึ่งสำหรับการถ่ายทอดความคิด และวัฒนธรรม ดังเช่นงานวิจัยของ วิบัณฑิตา ช่วยชูวงศ์ (2532) ที่ศึกษาแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านอีสานในจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเชื่อว่าจะสะท้อนให้เห็นภาพของหมู่บ้านในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และสภาพสังคมวัฒนธรรมและเพื่อศึกษาวัฒนธรรมภาษาจากชื่อหมู่บ้านในจังหวัดมหาสารคาม จากการศึกษาพบว่า ชื่อหมู่บ้านแต่ละชื่อนั้นมีมีโนทัศน์ (Concept) ความคิด ความเชื่อ ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนในหมู่บ้านสอดแทรกอยู่ ชื่อหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านว่าเป็นที่สูงประเภทโนน หรือที่ดอน ฯลฯ อยู่ใกล้แหล่งน้ำ ประเภทหนองคลอง หรือห้วย และมีพืชพรรณไม้ชนิดใดในบริเวณนั้น ตลอดจนมีลักษณะพื้นดิน เป็นที่ลาด เป็นดินเกลือ ฯลฯ เป็นหินกรวด และ ฯลฯ ได้อย่างชัดเจน ในด้านประวัติศาสตร์ชื่อหมู่บ้านได้สะท้อนให้เห็นประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านและความสำคัญของหมู่บ้านในอดีต ส่วนในด้านสังคมวัฒนธรรมนั้น ชื่อหมู่บ้านในจังหวัดมหาสารคามได้สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรม การเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านของประชาชนในจังหวัดมหาสารคามว่า เลือกดินที่อุดมสมบูรณ์ และมีความปลอดภัยในชีวิตเป็นสำคัญชื่อหมู่บ้านที่มีคำ ไร่ นา สวน บอกถึงวัฒนธรรมการเกษตร ชื่อหมู่บ้านที่มีคำบอกแหล่งน้ำและประเพณีเกี่ยวกับน้ำ สะท้อนว่าเป็นวัฒนธรรมน้ำ ชื่อหมู่บ้านที่บอกอาชีพต่าง ๆ สะท้อนภาพวัฒนธรรมการทำมาหากิน ชื่อหมู่บ้านที่มีคำว่า เก่า-ใหม่ ใหญ่-น้อย คุ่มเหนือ-คุ่มใต้ บอกถึงวัฒนธรรมเครือญาติ ซึ่งวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมภาษาที่ปรากฏในชื่อหมู่บ้านในจังหวัดมหาสารคาม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความสำคัญของชื่อหมู่บ้าน นอกจากจะเป็นสื่อที่ใช้เรียกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนหนึ่ง ๆ

แล้วยังสามารถเก็บภาพของหมู่บ้านทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ความคิด ความเชื่อ กิจกรรมสังคม และวัฒนธรรมของหมู่บ้านไว้เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน โดยภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมที่พบจากการศึกษาชื่อหมู่บ้านของจังหวัดอุบลราชธานีมีดังนี้

1. วัฒนธรรมการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน วัฒนธรรมที่พบจากการศึกษาชื่อหมู่บ้านของจังหวัดอุบลราชธานีมีดังนี้

1.1 การตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ ชาวบ้านมักจะเลือกตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ เพราะแหล่งน้ำนั้นถือเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน เป็นประโยชน์อย่างมากในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ไม่ว่าจะแหล่งน้ำนั้นจะมีขนาดใหญ่หรือเล็กก็จะเป็นที่นิยมในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน โดยสะท้อนผ่านชื่อหมู่บ้านที่มีคำว่า หนอง ปาก สร้าง ห้วย กุด บ่อ น้ำ วารี ซ้ำ ซับ วัง บุ่ง คลอง สระ เวิน ตุงลุง เซ ฮ่อง คำ คู แก้ง ร่อง ตาด ห่อง ผึ่ง ธาร โสภ หาด แก่ง เลิง ฟาก เกาะ โบก และ ท่า

1.2 การตั้งถิ่นฐานบริเวณที่สูง นอกจากชาวบ้านจะเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านโดยคำนึงถึงความอุดมสมบูรณ์ทางน้ำแล้ว สภาพภูมิประเทศก็มีส่วนในการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเช่นกัน การเลือกที่ตั้งหมู่บ้านจะต้องเลือกบริเวณที่สูง เพื่อป้องกันอันตรายจากน้ำท่วม สภาพภูมิประเทศดังกล่าวสะท้อนจากชื่อของหมู่บ้านที่จะมีคำว่า โนน ดอน โพน ผา สัน ภู โคน ถ้ำ เนิน คีรี และ กอง

1.3 การตั้งถิ่นฐานบริเวณที่มีต้นไม้ จากการศึกษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีพบว่าชื่อหมู่บ้านอยู่เป็นจำนวนมากที่มีการตั้งชื่อโดยมีชื่อต้นไม้ปรากฏด้วย เช่น บ้านขามป้อม บ้านค้อ บ้านกอก บ้านยางซึ้ง บ้านม่วง บ้านกุงใหญ่ บ้านจิก บ้านขามเปี้ย บ้านเตย บ้านบัว เป็นต้น โดยสาเหตุที่หมู่บ้านนั้นนำชื่อต้นไม้มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน มาจากหลายปัจจัย ได้แก่ บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนั้นมีต้นไม้ชนิดนั้น ๆ เกิดขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก

บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนั้นมีต้นไม้ขนาดใหญ่อยู่จึงได้นำชื่อของต้นไม้ต้นนั้นมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน และบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนั้นอาจจะมีต้นไม้ที่มีลักษณะเด่นเกิดอยู่จึงได้นำลักษณะเด่นของต้นไม้ต้นนั้นมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตามลักษณะของการนำชื่อต้นไม้มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านนี้ก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านจะเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านบริเวณที่มีต้นไม้อยู่และยังทำให้เห็นว่าจังหวัดอุบลราชธานีมีพันธุ์ไม้ที่หลากหลายและอุดมสมบูรณ์

2. วัฒนธรรมการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต

การศึกษาชื่อหมู่บ้านทำให้ทราบถึงการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดอุบลราชธานีเนื่องจาก ชื่อหมู่บ้านส่วนใหญ่แสดงให้เห็นถึงทำเลที่ตั้งหมู่บ้านที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ ใกล้บริเวณที่มีต้นไม้ และบริเวณที่ราบสูงน้ำท่วมไม่ถึงสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านอาศัยแหล่งน้ำและพืชพรรณธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงชีวิตการประกอบอาชีพหรือการดำรงชีวิตที่พบประการแรกคืออาชีพประมงน้ำจืด ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่ามีชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ เพราะชาวบ้านนิยมตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการจับสัตว์น้ำเพื่อบริโภคหรือเพื่อการค้า

การประกอบอาชีพอีกลักษณะที่พบคือ อาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากข้อมูลการตั้งชื่อหมู่บ้านที่ปรากฏแนวการตั้งชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ทำกินไม่ว่าจะเป็นคำว่า ทุ่ง นา ดง วนา ไร่ ป่า สง เหล่า สวน พนม และ พง ไพร จึงสามารถกล่าวได้ว่าการประกอบอาชีพของชาวจังหวัดอุบลราชธานีมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการเกษตร โดยเฉพาะการทำนา เพราะชื่อหมู่บ้านจำนวนมากจะประกอบไปด้วยคำว่า นา เช่น บ้านนาชุม บ้านนาดี บ้านนาไร่ใหญ่ บ้านนาหว้า บ้านนาจาน บ้านนาโดม บ้านนาหนองหว่า บ้านนากระแซง บ้านนาคูณ บ้านนาโพธิ์ เป็นต้น นอกจากการทำนาตามฤดูกาลแล้วชาวบ้านก็มีการทำสวนทำไร่เมื่อว่างเว้นจากฤดูทำนา จะเห็นได้จากชื่อ

หมู่บ้านที่ปรากฏคำว่า สวน ไร่ เช่น บ้านไร่ตรง บ้านไร่ใต้ บ้านสวนจัว บ้านสวนป่า บ้านสวนสน เป็นต้น นอกจากนี้ การตั้งชื่อหมู่บ้านตามชนิดพืชและสัตว์ที่หลากหลายในแถบนั้น ๆ ยังสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพด้วย ซึ่งก็จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของผู้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ

3. วัฒนธรรมเครือญาติ

จากการศึกษาชื่อหมู่บ้านพบภาพสะท้อนทางสังคมอยู่ 2 ลักษณะ คือความผูกพันของคนในหมู่บ้าน และความสัมพันธ์เชื่อมโยงของชื่อหมู่บ้าน หรือเรียกว่า “วัฒนธรรมเครือญาติ”

ความผูกพันของคนในหมู่บ้านปรากฏผ่านชื่อหมู่บ้านที่มีคำว่า บ้าน คุ่ม เมือง เวียง ตลาด นิคม และชุมชน คำเหล่านี้แสดงถึงการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่ม เป็นการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาจเป็นการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกันเข้าด้วยกันและกลายเป็นหมู่บ้าน หรือการรวมกลุ่มของคนจากถิ่นอื่นเพื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้าน จากการศึกษาคู่วิจัยพบการรวมกลุ่มของชาวบ้านผ่านชื่อหมู่บ้านที่มีคำว่านิคม และชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคมและวิธีการรวมกลุ่มของชาวบ้านจากเดิมที่เป็นการรวมกลุ่มของคนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันรวมเป็นหมู่บ้าน กลายเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่ง

ภาพสะท้อนทางสังคมอีกลักษณะหนึ่งเกี่ยวกับวัฒนธรรมเครือญาติคือ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของชื่อหมู่บ้านภายในตำบลเดียวกัน ซึ่งปรากฏให้เห็นผ่านชื่อหมู่บ้านที่มีคำว่า กลาง เหนือ ใต้ ออก ตก ใน นอก ใหม่ เก่า ใหญ่ น้อย เนื่องจากมีการขยายหมู่บ้านหรือแบ่งเขตการปกครอง คำเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยง ความผูกพันระหว่างหมู่บ้านดั้งเดิมและหมู่บ้านใหม่ที่แยกตัวออกมา ยกตัวอย่างเช่น บ้านธาตุออก

บ้านทุ่งบอนเหนือ บ้านนาโพธิ์กลาง บ้านนาโพธิ์ใต้ บ้านท่าลาดตก
บ้านนาไร่ใหญ่ บ้านนาห้วยน้อย บ้านสารภีโน บ้านนาแวงใหม่ เป็นต้น

4. วัฒนธรรมความเชื่อและศาสนา

จากการศึกษาพบชื่อหมู่บ้านที่เป็นมงคลนามอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะชื่อหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่เนื่องมาจากการขยายเขตการปกครอง ส่วนใหญ่จะเลือกตั้งชื่อหมู่บ้านด้วยคำที่เป็นมงคล ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการตั้งชื่อหมู่บ้านแต่ละแห่งถือได้ว่าเป็นการกำหนดความหมายหรือแสดงความคิดหวังของคนในหมู่บ้านที่ต้องการให้เป็นไปตามความหมายของชื่อ จึงส่งผลต่อพฤติกรรมของชาวบ้านที่อาศัยในหมู่บ้านนั้นด้วย จะเห็นว่าภาษามีความสำคัญต่อจิตใจของคนในสังคม จากข้อมูลชื่อหมู่บ้านพบการตั้งชื่อที่เป็นมงคลใน 4 ลักษณะคือ

4.1 การตั้งชื่อหมู่บ้านที่เป็นมงคลเกี่ยวกับเรื่องการประกอบอาชีพ เช่น บ้านเกษตรภูทอง บ้านเกษตรอุดม บ้านเกษตรพัฒนา เป็นต้น

4.2 การตั้งชื่อหมู่บ้านที่เป็นมงคลเกี่ยวกับความสุขของคนในหมู่บ้าน เช่น บ้านประชาสรรค์ บ้านประชาสมบูรณ์ บ้านแสนสำราญ บ้านแสนสุข บ้านราษฎร์สำราญ บ้านราษฎร์เจริญ บ้านสามัคคี บ้านโชคเมือง เป็นต้น

4.3 การตั้งชื่อหมู่บ้านที่เป็นมงคลเกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรือง เช่น บ้านเจริญชัย บ้านเจริญสุข บ้านไทยเจริญ บ้านชาติเจริญ บ้านจงเจริญ บ้านกรุงเจริญ บ้านพัฒนา บ้านอารีย์พัฒนา บ้านรุ่งพัฒนา บ้านอุดมพัฒนา เป็นต้น

4.4 การตั้งชื่อหมู่บ้านที่เป็นมงคลเกี่ยวกับความมีทรัพย์สินเงินทอง เช่น บ้านทรัพย์เจริญ บ้านเหรียญทอง บ้านพานทอง บ้านทรัพย์เกษตร บ้านเศรษฐี เป็นต้น

นอกจากนี้ จากการศึกษายังพบการตั้งชื่อหมู่บ้านที่สะท้อนให้เห็นความเชื่ออีก 1 ลักษณะคือ ความเชื่อในพุทธศาสนาโดยปรากฏผ่านชื่อหมู่บ้าน ดังนี้คือ บ้านกิ่งพุทธกาล บ้านเหล่าอินทร์แปลง บ้านเบ็ญจ (เบญจศีล) บ้านพุทธนิคม และบ้านธรรมละ ชื่อหมู่บ้านที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธาในหลักคำสอนทางพุทธศาสนา อีกทั้งชื่อหมู่บ้านเหล่านี้ยังแสดงถึงความเป็นมงคลนามอีกด้วย

จะเห็นได้ว่า นอกจากชื่อหมู่บ้านจะเป็นสื่อที่ใช้เรียกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนหนึ่ง ๆ แล้ว ยังสามารถเก็บภาพของหมู่บ้านทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ความคิด ความเชื่อ กิจกรรมสังคม และวัฒนธรรมของหมู่บ้านไว้เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน โดยภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมที่พบจากการศึกษาชื่อหมู่บ้านของจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ 1) วัฒนธรรมการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน เนื่องจากการศึกษาพบว่ามีการตั้งชื่อหมู่บ้านตามสภาพภูมิประเทศมากที่สุดไม่ว่าจะเป็นการตั้งชื่อตามแหล่งน้ำ ที่ราบสูง พื้นที่ทำกิน หรือว่าจะเป็นที่พรรณธรรมชาติ ซึ่งจากข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่าชาวจังหวัดอุบลราชธานีให้ความสำคัญกับการเลือกสภาพภูมิประเทศเพื่อที่จะตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน 2) วัฒนธรรมการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต การศึกษาชื่อหมู่บ้านทำให้ทราบถึงการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากชื่อหมู่บ้านส่วนใหญ่แสดงให้เห็นถึงทำเลที่ตั้งหมู่บ้านที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำใกล้บริเวณที่มีต้นไม้ และบริเวณที่ราบสูงน้ำท่วมไม่ถึง สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านที่เริ่มตั้งหมู่บ้านได้อาศัยแหล่งน้ำและพืชพรรณธรรมชาติเป็นหลักในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ ได้แก่ อาชีพประมงน้ำจืด อาชีพเกษตรกรรม นอกจากการทำตามฤดูกาลแล้ว ชาวบ้านก็มีการทำสวนทำไร่ เมื่อว่างเว้นจากฤดูทำนา จะเห็นได้จากชื่อหมู่บ้านที่ปรากฏคำว่า สวน ไร่ เช่น บ้านไร่ตรง บ้านไร่ใต้ บ้านสวนงิ้ว บ้านสวนป่า เป็นต้น 3) วัฒนธรรมเครื่องญาติจากการศึกษาชื่อหมู่บ้านพบภาพสะท้อนทางสังคมอยู่ 2 ลักษณะ คือความผูกพันของคนในหมู่บ้าน และความสัมพันธ์เชื่อมโยงของชื่อหมู่บ้าน หรือเรียกว่า

“วัฒนธรรมเครือญาติ” ปรากฏผ่านชื่อหมู่บ้านซึ่งแสดงถึงการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่ม เป็นการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาจเป็นการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกันเข้าด้วยกันและกลายเป็นหมู่บ้านหรือการรวมกลุ่มของคนจากถิ่นอื่นเพื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้าน ภาพสะท้อนทางสังคมอีกลักษณะหนึ่งเกี่ยวกับวัฒนธรรมเครือญาติคือ ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของชื่อหมู่บ้านภายในตำบลเดียวกัน ซึ่งปรากฏให้เห็นผ่านชื่อหมู่บ้านที่ยังมีการคงชื่อหมู่บ้านเดิมไว้ในชื่อหมู่บ้านที่ตั้งใหม่ และชื่อหมู่บ้านที่มีคำว่า กลาง เหนือ ใต้ ออก ตก ใน นอก ใหม่ เก่า ใหญ่ น้อย เนื่องจากมีการขยายหมู่บ้านหรือแบ่งเขตการปกครอง คำเหล่านี้แสดงให้เห็นความเชื่อมโยง ความผูกพันระหว่างหมู่บ้านดั้งเดิมและหมู่บ้านใหม่ที่แยกตัวออกมา เรื่องของภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมผ่านการศึกษาชื่อหมู่บ้านนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของรุ่งอรุณ ธิขุณหเถียร และมะลิวัลย์ บุรณพัฒนา (2536) ที่ศึกษาชื่อหมู่บ้านในอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ผลการศึกษาพบว่าชื่อหมู่บ้านแต่ละชื่อนั้นมีมโนทัศน์ ความคิด ความเชื่อ ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนในหมู่บ้าน สอดแทรกอยู่ โดยชื่อหมู่บ้านในอำเภอท่าอุเทนได้สะท้อนวัฒนธรรมในด้านวัฒนธรรมการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน วัฒนธรรมการเกษตร วัฒนธรรมน้ำ วัฒนธรรมการดำรงชีวิต วัฒนธรรมเครือญาติ และวัฒนธรรมความเชื่อ นอกจากนี้การศึกษาของน้องนุช มณีอินทร์ (2543) ก็ได้ศึกษาลักษณะวัฒนธรรมที่สะท้อนจากชื่อหมู่บ้าน พบว่า ชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่สะท้อนวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ ความสำคัญของพื้นที่ป่าต่อวิถีชีวิตคนเชียงใหม่ ลักษณะภูมิประเทศแบบพื้นที่สูง ความหลากหลายของพืชพรรณ การบ่งบอกทิศทาง ตำแหน่งหรือแสดงลักษณะเด่นของหมู่บ้าน ความสำคัญของวัดและศาสนา ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และการเปลี่ยนแปลงลักษณะชุมชนด้วย

สรุป

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี และภาพสะท้อนทางวัฒนธรรมจากชื่อหมู่บ้าน โดยศึกษาจากชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีที่มีการบันทึกอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรของทางราชการระหว่างปี พ.ศ. 2542 ถึงปัจจุบัน ผลการวิจัยสรุปได้ว่าแนวการตั้งชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานีมี 9 ลักษณะ ได้แก่ การตั้งชื่อหมู่บ้านตามภูมิประเทศนี้ ซึ่งพบเป็นจำนวนมากที่สุด การตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อพืชหรือสัตว์ พบเป็นจำนวนรองลงมา การตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อบุคคลสำคัญ การตั้งชื่อหมู่บ้านเกี่ยวข้องกับศาสนา และตำนาน การตั้งชื่อหมู่บ้านเกี่ยวข้องกับวัสดุหรือสถานที่หรือสิ่งก่อสร้าง การตั้งชื่อหมู่บ้านตามการรวมกลุ่มเป็นชุมชน การตั้งชื่อหมู่บ้านตามทิศทาง หรือตำแหน่งของหมู่บ้าน การตั้งชื่อหมู่บ้านที่มีลักษณะเฉพาะด้านพรรณนา และการตั้งชื่อหมู่บ้านตามมงคลนาม

นอกจากนี้การศึกษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานียังพบการสะท้อนวัฒนธรรมอยู่ 4 ลักษณะ ได้แก่ วัฒนธรรมการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านซึ่งมักจะเลือกตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ บริเวณที่สูง รวมถึงบริเวณที่มีต้นไม้ วัฒนธรรมการประกอบอาชีพทั้งอาชีพประมงน้ำจืดและอาชีพเกษตรกรรม วัฒนธรรมเครือญาติ และวัฒนธรรมความเชื่อและศาสนา การศึกษาในครั้งนี้ยังทำให้เห็นอีกว่า ชื่อหมู่บ้านไม่เพียงกำหนดชื่อและความหมายให้แต่ละหมู่บ้านเท่านั้น หากแต่ชื่อหมู่บ้านยังได้ทำหน้าที่เป็นเครื่องบันทึกภาพการดำรงชีวิต ความคิด ความเชื่อและวัฒนธรรมของสังคมในสมัยนั้น ได้อย่างลึกซึ้งอีกด้วย ดังเช่นที่รุ่งอรุณ ทัฬหสุนทรเถียรและมะลิวัลย์ บุรณพัฒนา (2536) กล่าวว่า การศึกษาชื่อหมู่บ้านทำให้เห็นภาพของหมู่บ้านได้อย่างชัดเจนทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีความผสมผสานกันอย่างกลมกลืน เช่นในด้านประวัติศาสตร์ทำให้เราได้ทราบรากเหง้าและที่มาของกลุ่มคนในหมู่บ้าน ในด้านสังคมและวัฒนธรรม ชื่อหมู่บ้านก็ได้แสดงถึงลักษณะความเชื่อ วิธีคิด ภาพการดำรงชีวิตของชุมชนนั้น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- ไพฑูริย์ ปิยะปกรณ. (2532). ภูมินามของหมู่บ้านชนบทในจังหวัดชัยภูมิ. *ภูมิศาสตร์*. 14(3), 177-182.
- น้องนุช มณีอินทร์. (2543). การปรับเปลี่ยนของชื่อหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่. [วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- ปภัตรา คำวชิรพิทักษ์. (2553). การศึกษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดชัยภูมิ. *วารสารช่อพะยอม*, 21, 3 - 16.
- ปราณี กุลละวณิชย์. (2535). ชื่อหมู่บ้านในมณฑลทวายและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รุ่งอรุณ ทีฆชุนหเถียร และมะลิวัลย์ บุรณพัฒนา. (2536). ชื่อหมู่บ้านในอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- วิบัณฑิตา ช่วยชูวงศ์. (2532). วัฒนธรรมภาษาชื่อหมู่บ้านในจังหวัดมหาสารคาม. [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- Thorton, Thomas F. (1997). "Anthropological studies of Native American place naming". *American Indian Quarterly*, 21(Spring 97), 209.